

KANUNİ ESASİNİN POZİTİF HUKUK AÇISINDAN KISA BİR İNCELEMESİ

Murat KURBANLI*

ORCID: 0000-0002-5588-7142

Özet

Sultan II. Abdülhamid 31 Ağustos 1876'da tahta geçmiş ve tahta çıkışının hemen akabinde 23 Aralık 1876 yılında yayınlanan bir iradei seniyye ile Kanuni Esasi yani anayasa ilan edilmiştir. Böylelikle tarihimizde ilk kez bir hükümdarın yetkileri pozitif hukuk ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca o güne kadar yasama ve yürütme organlarını kendi bünyesinde taşıyan hükümdardan yasama yetkisi alınarak bir de meclis kurulmuştur. Bu yüzden ki Kanuni Esasi'nin ilanı ile başlayan yeni döneme Meşrutiyet dönemi denilmektedir. Bu yüzden Kanuni Esasi'nin hukuk tarihimizin belki de en önemli olayı olması sebebiyle makale konusu olarak seçilmesi uygun görülmüştür.

Çalışmada anlatım sırasında izlenilecek yöntem şu şekilde olacaktır: Öncelikle anayasanın ne olduğu ve devletler açısından önemine kısaca değinilecek, daha sonra Kanuni Esasi'nin ilanı süreci ve hemen arkasından ilanı anlatılacaktır. İkinci bölümde ise Kanuni Esasi'nin pozitif hukuk açısından incelenmesine geçilerek anayasanın türü, yumuşaklık ve sertlik açısından incelenmesi, yasama, yürütme ve yargı organlarının düzenlenişi ve birbirleriyle olan ilişkileri, temel hak ve hürriyetler gibi tüm anayasa hukuku başlıkları açısından incelenmesi yapılacaktır. Ancak burada şu notu da düşelim yapılan incelemede 1876 Anayasasının yürürlüğe giren ilk hali esas alınarak inceleme yapılacaktır. Daha sonra yapılmış olan değişiklikler ayrı birer not olarak belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Kanuni Esasi, anayasa, pozitif hukuk, padişah, iradei seniyye.

-
- Avukat, Konya Barosu.

I. GİRİŞ

Anayasa, bir devletin sahip olduğu en önemli hukuki metindir. Hemen hemen her ülkenin hukuk düzeni içerisinde bir anayasası mevcuttur. Hatta bu anayasalar özü itibariyle benzer hükümleri içermektedirler. Bu anlamda anayasayı hukuk düzenleri arasındaki ortak bir değer olarak nitelendirebiliriz. Peki anayasa kavramından ne anlamalıyız ? Anayasayı basitçe anayasal nitelikteki kuralları düzenleyen belgeler şeklinde tanımlayabiliriz¹. Biraz daha geniş tanımlayacak olursak, anayasa, devletin temel yapısını, iktidar devrini ve bireylerin özgürlüklerini düzenleyen metinlerdir². Türk Anayasa Mahkemesi de vermiş olduğu bir kararda anayasayı geniş tanıma benzer bir şekilde *Anayasa Devlet yapısının temelidir. Devlet kuruluşlarının yapısı ve düzeni, bu kuruluşların yetkileri, görevleri ve birbirleriyle olan ilişkileriyle karşılıklı durumları Devlet ve kişilerin haklarıyla ödevleri, bu hukuksal yapının bütünü oluştururlar* şeklinde tanımlamıştır³.

Hukuk tarihimize bakacak olursak anayasacılık faaliyetlerinin başlangıcı 1808 tarihli Senedi İttifak olarak kabul edilir. Senedi İttifak, aslında bir kanun/anayasa metni olmayıp padişah II. Mahmut' un ayanlar ile yapmış olduğu bir akitnamedir. Ancak bu akitname ile ilk kez bir Osmanlı padişahu tebaasına karşı hukuken yükümlülük altına girmiştir. Bu yükümlülük sebebiyle de her ne kadar bir pozitif hukuk normu olmasa da Senedi İttifak hukuksal açıdan bir zafer ve anayasanın kabulü sürecine giden yoldaki ilk mihenk taşı olarak kabul edilir. Senedi İttifak ile başlayan bu süreci 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı, 1875 Adalet Fermanı devam ettirecek ve nihayet 1876 Kanuni Esasi'nin kabulü ile de neticelenecektir.

¹ **Gözler**, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Esasları Ders Kitabı, 6.Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2015, s. 47.

² **Teziç**, Erdoğan, Anayasa Hukuku, 19. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2015, s. 10.

³ *AYM. E.1973/19, K.1975/87, K.T. 15/4/1975*

Burada konumuz olmaması sebebiyle zikredilen metinlere değinmeden doğrudan Kanuni Esasi'nin ilanına geçilecektir.

1. KANUNİ ESASİNİN İLANI VE I. MEŞRUTİYET

A. Kanuni Esasi' nin İlanına Giden Süreç

Osmanlı Devletinde de tüm dünyada olduğu gibi XIX. yy.da anayasa isteyen bir grup ortaya çıkmıştır. Başlangıçta Genç Osmanlılar, daha sonra da Jön Türkler adı verilen bu aydınlar grubu bilhassa demokrasi hareketleriyle meşhur olan Fransa'dan oldukça etkilenmiş, haklarının bir anayasa ile teminat altına alındığı, kuvvetler ayrılığı olan ve yasama gücünün halkta olduğu bir hükümet sistemi istemeye başlamışlardır. Fakat baktığımızda bu düşüncelerin altında yatan asıl sebep demokratikleşmeden ziyade devletin içine düştüğü zor durumdan kurtulabilmenin tek yolunun meşruti monarşiye geçiş olduğunun düşünülmesidir⁴. Yine tarihe baktığımızda bu fikirlerin halkta istenildiği kadar karşılık bulamadığını görmekteyiz⁵. Lakin halk tamamen bu fikirlerden ve tartışmalardan kopuk da olmamıştır. Hatta toplumun bir kesimi, meclisin İslam dinine aykırı olduğunu dahi savunmaktaydı⁶. Genç Osmanlılar ise bu sorunu, açılacak olan meclisin İslami gelenekte var olan meşveret kurumu⁷ ile örtüştüğü teziyle aşmaya çalışmışlardır⁸.

⁴ **Gözübüyük**, Şeref, Anayasa Hukuku, Turhan Kitabevi, 19.Baskı, Ankara, 2013, s. 114; **Soysal**, Mümtaz, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, 11.Baskı, İstanbul, 1997, s. 15; **Güngördü**, Banuçiçek (2014), Meclis-i Umumi (Kanun-i Esasi Ve Uygulaması), Yüksek Lisans Tezi (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 43.

⁵ **Soysal**, s. 15;

⁶ **Güneş**, İhsan, Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci: 1. Ve 2. Meşrutiyet 1.Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 48.

⁷ İslam geleneğinde, önemli devlet işlerinin tartışılıp karara varılması maksadı ile konuyla ilgili kişilerin bir araya geldiği meclislerdir. **Cin**, Halil/**Akyılmaz**, Gül, Türk Hukuk Tarihi, 8.Baskı, Sayram Yayınları,

Devlet erkânı içerisinde de Genç Osmanlılarla aynı görüşlere sahip kişiler bulunmaktaydı. Bunlardan en başta gelen isim Midhat Paşa idi. Midhat Paşa devlette hiçbir şeyin ebedi olmadığını her şeyin değişebileceğini düşünen oldukça yenilik yanlısı bir isimdi. Midhat Paşa ve yanındakiler anayasayı ilan edebilmek için fırsat kollamakta idiler. Ve bu fırsat ellerine Sultan Abdülaziz'in (1861-1876) tahtan indirilmesiyle geçecektir.

Sultan Abdülaziz 1876'da tahttan indirilmiş ve yerine tahta V. Murad (1876) geçmiştir. Ancak hastalığı nedeniyle V. Murad devlet yönetiminde oldukça yetersiz kalmış, bunun üzerine Midhat Paşa o zamanlar veliaht şehzade olan Abdülhamid Efendi ile görüşmelere başlayarak anayasayı ilan etmeye söz verdiği takdirde kendisini tahta çıkartabileceğini vaad etmiştir⁹. Görüşmeler sonunda şehzadeden sözü alan Midhat Paşa, doksan üç günlük padişahlığından sonra V. Murad'ı tahttan indirtip yerine II. Abdülhamid unvanı ile şehzade Abdülhamid Efendi'yi tahta çıkarmıştır. (1876-1909)

Sultan Abdülhamid tahta çıktıktan sonra sözünü tutmuş ve bir anayasa taslağı hazırlanması için Meclis-i Mahsus adlı bir komisyon kurup başına da Midhat Paşa'yı geçirmiştir. Komisyon askeri kesimden iki, sivil kesimden on altı ve ulemadan on kişi olmak

Konya, 2016, s. 92; <https://islamansiklopedisi.org.tr/meclis-i-mesveret> (E.T. 27.6.2021).

- 8 **Ceylan**, Ayhan, "Meşrutiyete Bir Dayanak Olarak Meşveret Düşüncesi", Marmara Üniversitesi 100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu 22-24 Ekim 2008 Bildiriler, Marmara Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2009, s. 57 .
- 9 **Tanör**, Bülent, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), Yapı Kredi Yayınları, 22.Baskı, İstanbul, 2012, s. 134; **Yılmaz**, Faruk, Türk Anayasa Tarihi, İz Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, 2012, s. 42; <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulhamid-ii> Erişim Tarihi 22.10.2019

üzere toplam yirmi sekiz kişiden oluşuyordu¹⁰. Meclisi Mahsus özellikle Belçika ve Prusya anayasalarından çokça istifade etmiştir. Meclisi Mahsusanın dışında Süleyman Paşa, Midhat Paşa ve Said Paşa da anayasa taslakları hazırlamıştır¹¹. Hatta Said Paşa'nın hazırlamış olduğu taslak Fransız anayasasının tercümesi niteliğindedir. Netice olarak hazırlanan tüm taslaklar Heyeti Vükela'ya gönderilmiş, heyette yapılan müzakereler sonucu bir nihai taslak hazırlanarak padişaha sunulmuştur. Padişah yaptığı birkaç değişiklik ve eklemelerden sonra metni onaylamıştır.¹²

B. Kanuni Esasi'nin İlanı

Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlıya karşı savaş ilan etmesi üzerine Rusya araya girerek arabulucu olmayı teklif etmiştir. Batılı devletler ise bundan hoşnut olmamış bu durumun görüşülmesi için bir konferans tertip edilmesini istemişlerdir. Bundan dolayı 23 Aralık 1876' da İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Rusya delegelerinin katılımıyla İstanbul'da Tersane Konferansı başlamıştır. Görüşmeler devam ederken birden top sesleri duyulmuş ve delegeler büyük bir paniğe kapılmışlardır. Bunun üzerine Harbiye Nazırı Saffet Paşa söz alarak zatı şahanelerinin (padişahın) anayasayı kabul ederek yeni bir idari sisteme geçtiklerini, azınlıkların haklarının anayasal güvence altına alındığını söyleyip artık konferansın bir amacının kalmadığını bildirerek salonu Türk heyeti ile birlikte terk etmiştir. Aynı sıralarda Bab-ı Ali'de de büyük bir kutlama yapılmaya başlanmıştır¹³. Aynı gün bir de Kanuni Esasi'nin meriyetine dair

¹⁰ **Tanör**, s. 133. Güneş, komisyonun başlangıçtaki sayısını 22 kişi olarak verip zamanla bu sayının arttığını bu yüzden komisyonun sayısı hakkında net bir bilgi olmadığını söylemektedir. **Güneş**, s. 51, 52: dpn. 1.

¹¹ **Güneş**, s. 54, 58, 61.

¹² Padişah tarafından eklenen en önemli madde 113. maddedir.

¹³ **Tunaya**, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938) Kanuni Esasi Ve Meşrutiyet Dönemi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2016, s. 4 ve 5.

180 *Kanuni Esası'nın Pozitif Hukuk Açısından Kısa Bir Değerlendirmesi*
İrade-i Seniyye yayınlanmış ve böylece I. Meşrutiyet dediğimiz dönem resmen başlamıştır.

II. KANUNİ ESASİ'NİN ANAYASA HUKUKU AÇISINDAN İNCELENMESİ

1. GENEL OLARAK

İlan edilen anayasanın¹⁴ başlangıç hükümleri olmayıp, toplam 119 madde ve 12 bölümden oluşmaktadır.

Bu bölümler sırasıyla şu şekildedir;

- 1) Memalik-i Devlet-i Osmaniye (m.1-7)
- 2) Tebaa-i Devlet-i Osmaniye'nin Hukuk-ı Umumiyesi (m.8-26)
- 3) Vükela-yı Devlet (m.27-38)
- 4) Memurin (m.39-41)
- 5) Meclis-i Umumi (m.42-59)
- 6) Heyet-i Ayan (m.60-64)
- 7) Heyet-i Meb'usan (m.65-80)
- 8) Mehakim (m.81-91)
- 9) Divan-ı Ali (m.92-95)
- 10) Umur-ı Maliye (m.96-107)
- 11) Vilayat (m.108-112)
- 12) Mevadd-ı Şetta (m.113-119)

¹⁴ Okandan ilan edilen metnin halkın temsilcileri tarafından hazırlanmaması dolayısıyla anayasa olmadığı görüşündedir. Bkz. **Okandan**, Recai Galip, Amme Hukukumuzun Ana Hatları Birinci Kitap, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 1959, s. 150.

Anayasa yapma tekniği açısından baktığımızda Kanuni Esasi monarşik anayasa yapma usullerinden biri olan ferman biçiminde yapılmış bir anayasadır¹⁵. Yani padişah tek yanlı iradesi ile kendi iktidarını bizzat kendisi kısıtlamış (*otolimitasyon*) ve tebaasına anayasayı bir ihsanı şahane olarak vermiştir¹⁶.

Anayasa türü açısından ise Kanuni Esasi yürürlüğe giren yazılı bir metin olması nedeniyle yazılı bir anayasadır. Sertlik ve yumuşaklık zaviyesinden incelediğimizde de sert bir anayasadır¹⁷. Bunu Kanuni Esasi'nin 64, 115 ve 116. maddelerinde görebiliriz. Şöyle ki Kanuni Esasi'nin 64. maddesine göre; Kanunlar, Kanuni Esasi'nin hükümlerine aykırı olamaz. 115. madde ise Kanuni Esasi'nin hükümlerinin bağlayıcı olduğunu hüküm altına almıştır. 116. madde de ise Kanuni Esasi'nin değiştirilme usulü diğer kanunlardan daha zor şartlara bağlanmıştır.

2. DEVLETİN TEMEL İLKELERİ

- 1) Osmanlı Devleti üniter bir devlettir¹⁸. (KE m.1)
- 2) Osmanlı Devletinin başkenti İstanbul şehridir. (KE m.2)
- 3) Osmanlı Devleti bir monarşidir. (KE m.3)
- 4) Osmanlı Devletinin dini İslam'dır. (KE m.11)

¹⁵ Tanör'e göre Kanuni Esasi biçimsel olarak ferman anayasasıdır ancak sosyolojik açıdan bir ihsan, lütuf değildir. **Tanör**, s. 134.

¹⁶ Ferman tipi anayasanın tanımı için bkz. **Gözler**, 2015, s. 107; **Teziç**, s. 180.

¹⁷ Kanunlara göre daha zor bir usulle değiştirilebilen veya kısmen ya da tamamen değiştirilemeyen hükümler içeren anayasalar. Diğer bir anlatımla sert anayasalar kendilerini normal kanunlardan daha üstün tutan anayasalardır. Bkz. **Gözler**, 2015, s. 59; **Teziç**, s. 192.

¹⁸ Ülke, millet ve egemenlik unsurlarında teklik gösteren devlet tipi. **Gözler**, Kemal, Türk Anayasa Hukuku, 3. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2019, s. 143; **Teziç**, s. 143 vd.

5) Osmanlı Devletinin resmi dili Türkçedir. (KE m.18)

Kanuni Esasi'de egemenliğin kimde olduğu hususu ise belirtilmemiştir.

3. TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

Kanuni Esasi'nin 'Tebaa Devleti Osmaniyeli'nin Hukuku Umumiyesi' başlığını taşıyan ikinci bölümünde temel hak ve özgürlükler düzenlenmiş olup sırasıyla bu hak ve özgürlükler şunlardır¹⁹;

1) *Vatandaşlık Hakkı*: Osmanlı Devletinin tabiiyetinde olan herkes hangi din ve mezhepten olur ise olsun istisnasız Osmanlı tabir olunur. Osmanlılık sıfatı kanunda belirlenen hallerde verilir ve alınır. (KE m.8)

2) *Kişi Hürriyeti*: Osmanlıların tamamı şahsi hürriyetlere sahiptir. Ayrıca diğer kişilerin hürriyet haklarına tecavüz etmemekle de mükellefler. (KE m.9)

3) *Kişi Güvenliği ve Cezada Kanunilik İlkesi*: Kişi özgürlüğü her türlü saldırıya karşıya dokunulmazdır. Hiç kimse şariat ve kanunun tayin ettiği sebep ve haller dışında bir bahane ile cezalandırılmaz. (KE m.10):

4) *Din ve İbadet Özgürlüğü*: Osmanlı Devletinin dini İslam dinidir. Bu esas kabul etmekle beraber halkın asayişini ve genel ahlakı ihlal etmemek kaydıyla Osmanlı ülkesinde bilinen bütün dinlerin serbestçe icra edilmesi ve muhtelif cemaatlara verilmiş olan mezhep imtiyazlarının eskiden olduğu gibi yerine getirilmesi devletin koruması altındadır. (KE m.11)

5) *Basın Özgürlüğü*: Basın kanuni çerçevede serbesttir. (KE m.12)

¹⁹ Temel hak ve özgürlükler verilirken daha rahat anlaşılması için günümüz Türkçesiyle karşılıkları verilmiştir.

6) *Ticari Teşebbüs Kurabilme Hakkı* : Osmanlı tebaası nizam ve kanun çerçevesinde ticaret ve sanat ve ziraat ile ilgili her türlü şirketi kurmaya hakları vardır. (KE m.13)

7) *Dilekçe Verme ve Şikâyet Hakkı*: Kişiler bireysel veya toplu olarak kendilerine veya genele yönelik kanuna veya nizamnamelere aykırı gördükleri hususlardan dolayı gerekli mercilere ve Meclisi Umumi 'ye dilekçe verme hakkına sahiptirler. Ayrıca kişilerin memurların işlemlerinden dolayı da şikâyette bulunmaya hakları vardır. (KE m.14)

8) *Eğitim Hakkı*: Eğitim serbesttir. Ayrıca kanununa uymak şartıyla her Osmanlı genel veya özel ders verme hakkına sahiptir. (KE m.15)

Tüm okullar devletin gözetimi altındadır. Osmanlı tebaasının terbiyesi bir tarz ve düzen birliği içinde olması için gereken sebeplere teşebbüs olunacak ve çeşitli milletlerin inançlarına yönelik olan eğitim usulüne halel getirmeyecektir. (KE m.16)

9) *Kanun Önünde Eşitlik İlkesi*: Osmanlıların tamamı kanun huzurunda dini ve mezhepsel haller istisna olmak üzere memleketin hakları ve görevleri konusunda eşittirler. (KE m.17)

10) *Memur Olabilme Hakkı*: Osmanlı tebaasının devlet hizmetine girebilmesi için devletin resmi dili olan Türkçeyi bilmeleri şarttır. (KE m.18)

Bütün tebaa devlet memurluklarından yeterlilik ve kabiliyetine uygun olanlara tayin olunurlar. (KE m.19)

11) *Vergide Ölçülülük Prensibi*: Vergi, özel nizamnamesine uygun olarak tüm tebaa arasından herkesin mali gücüne göre tarh ve tevzi olunur. (KE m. 20)

12) *Mülkiyet Hakkı ve Dokunulmazlığı*: Herkes tasarrufu altındaki mallarından emindir. Kamu yararı gerektirmedikçe ve kanununa uygun olarak değeri peşin verilmedikçe kimsenin mülkü kamulaştırılmaz. (KE m.21)

13) *Konut Dokunulmazlığı Hakkı*: Osmanlı ülkesindeki herkesin konut ve arazisi tecavüzlere karşı dokunulmazdır. Kanundaki haller

184 *Kanuni Esasi'nin Pozitif Hukuk Açısından Kısa Bir Değerlendirmesi*

dışında bir sebeple hükümet hiç kimsenin konutuna ve arazisine zorla giremez. (KE m.22)

14) *Kanuni Hâkim Güvencesi* : Uygulanacak muhakeme usulü kanunu uyarınca görevli olan mahkeme dışında bir mahkemeye gitmeye hiç kimse zorlanamaz. (KE m.23)

15) *Müsadere, Angarya ve Zorla Para Alma Yasağı* : Müsadere, angarya ve cerime yasaktır. Fakat savaş zamanı usulüne göre tayin olunacak vergiler ve haller bunun dışındadır. (KE m.24)

16) *Vergide Kanunilik İlkesi*: Bir kanuna dayanmadıkça hiç kimseden vergi, resim veya bir başka ad altında bir akçe bile alınamaz. (KE m.25)

17) *İşkence ve Eziyet Yasağı*: İşkence ve diğer her türlü eziyet kesinlikle ve tamamen yasaktır. (KE m.26)

Kanuni Esasi'nin bu bölümünün dışındaki yerlerde de bir takım haklar düzenlenmiştir. Örneğin Mehakim başlığını taşıyan bölümde yargısal bir takım haklar tanınmıştır.

4. DEVLETİN TEMEL ORGANLARI

En ilkel dönemlerdeki devletlerden günümüzdeki devletlere kadar tüm devletlerde temel üç tane kuvvet bulunur. Bunlar yasama, yürütme ve yargıdır. Aslında devletler arasında farklılık yaratan husus bu temel üç kuvvetin kimde veya kimlerde toplanmış olduğudur.

Kanuni Esasi'ye baktığımızda önceden padişahta toplanan bu kuvvetlerin herbiri ayrı organlara verilmiştir. Böylece devlette üç temel organ ortaya çıkmıştır. Bunlar; yasama, yürütme ve yargı organlarıdır.

Sıradaki bölümde devletin söz konusu bu üç temel organı incelenecek akabinde de bu organların birbirleriyle olan münasebetlerine değinilecektir.

A. YASAMA ORGANI

Kanuni Esasi' ye göre devletin yasama organı Meclisi Umumi olup bu organ Heyeti Ayan ve Heyeti Mebusan'dan oluşmaktadır (KE m.42). Yani çift meclisli bir yapı söz konusudur.

a. Meclisi Umumi'nin Çalışma Dönemi Ve Toplanması

Meclisi Umumi'nin iki kanadı da her yılın Kasım ayı başında açılır, Mart ayı başında ise kapanır. Ama bu süreleri padişah istediği vakit uzatıp kısaltma yetkisine sahiptir. Ayrıca padişah lüzum gördüğü zaman Meclisi Umumi'nin çalışma dönemini vaktinden önce sonlandırabilir. (KE m.43, 44)

Meclisi Umumi'nin toplanması ise şu şekilde olmaktadır; Meclisi Umumi padişahın İrade-i Seniyyesi üzere toplanır ve yine padişahın İrade-i Seniyyesi üzere kapanır. Ayrıca Meclisi Umumi'nin çalışabilmesi için iki kanadının da hazır bir şekilde toplanmış olması gereklidir. (KE m.43)

b. Meclisi Umumi Üyelerine İlişkin Genel Hükümler

1) Meclisi Umumi'nin bir kanadına üye olan biri diğer kanadında görev alamaz. (KE m.50)

2) Meclisi Umumi üyeleri göreve başlarken padişaha, vatana ve Kanuni Esasi' ye bağlı kalacaklarına, kendilerine verilen görevleri layıkıyla yerine getireceklerine dair yemin ederler²⁰. (KE m.46)

3) Meclisi Umumi üyeleri kürsü dokunulmazlığı hakkına sahiptirler. (KE m. 47) (Hem Heyeti Ayan hem de Heyeti Mebusan üyeleri)

Şimdi Meclisi Umumi'nin iki kanadını ayrı ayrı inceleyelim.

²⁰ Yasama organı üyelerinin görevlerine başlarken yürütme organı olan padişaha sadık kalmaya yemin etmeleri kanaatimce görevlerini rahat bir şekilde icra etmeye mani bir durumdur. Aynı yönde **Tanör**, s. 139.

c. HEYETİ AYAN

c.a. Üyelerinin Seçim

Heyeti Ayan'ın üyeleri padişahça atanır ve görev süreleri ömür boyudur (KE m.60). Bu yüzden padişah dahi seçilen heyet üyesini sonradan görevden alamaz.

Heyet üyesi bu göreve başka bir görevi icra ederken atanırsa memuriyeti sona ermez. Aynı şekilde heyet üyeliği devam ederken başka bir göreve atanırsa bu durumda da üyeliği sona ermez. Ancak kendi isteği ile başka bir devlet memuriyetine atanır ise heyet üyeliği sona erecektir. (KE m.60, 62)

Kanuni Esasi'nin 61. maddesine göre Heyeti Ayan'a üye seçilebilmek için aranan koşullar şunlardır;

- 1) Güvenilir olmak
- 2) Devlet hizmetinde bulunmuş olmak
- 3) 40 yaşını geçmiş olmak

Bu anlamda padişah sayılan şartları sağlayan herkesi ayan üyesi olarak tayin edebilecektir²¹.

c.b. Üye Sayısı

Kanuni Esasi Heyeti Ayan'ın üye sayısını doğrudan belirlemek yerine üye sayısının Heyeti Mebusan'ın üye sayısına nispetle belirlenmesi usulünü öngörmüştür. Buna göre Heyeti Ayan'ın üye sayısı Heyeti Mebusan'ın üye sayısının üçte biridir. (KE m.60)

c.c. Heyeti Ayanın Görev Ve Yetkileri

Heyeti Ayan'ın başlıca görevleri şunlardır;

- 1) Heyeti Mebusanca sunulan bütçeyi denetlemek. (KE m.64)

²¹ Kanuni Esasi'nin 62. maddesinde örnek kabilinden hangi devlet makamlarından üye tayin edilebileceği sayılmıştır.

2) Heyeti Mebusanca sunulan kanun tekliflerinin denetimini yapmak. (KE m.64)

3) Kanuni Esasi'yi gerektiği zamanlarda yorumlamak. (KE m.117)

Görev içerisinde yetkiyi de barındırdığından bu sayılan görevler aynı zamanda Heyeti Ayan'ın da yetkileridir. Şimdi bu yetkileri nasıl kullanacağına görelim.

Kanuni Esasi, Heyeti Ayan'a verilen bütçe ve kanun tasarılarını denetleme yetkisinin nasıl kullanılacağını yine kendisi düzenlenmiştir. Buna göre; Heyeti Ayan kanunların ve bütçenin denetimini İslami kurallara, padişahın haklarına²², hürriyetlere, kanuni esasının hükümlerine, devletin varlığına, devletin asayişine, vatanın müdafaası ve muhafazası sebeplerine ve genel ahlaka uygunluğuna göre yapmalıdır (KE m. 64). Şayet Yapılan denetim sonucunda sayılan sebeplerden birine aykırılık görülür ise teklif reddedilebilir ya da değiştirilmesi ve düzeltilmesi için Heyeti Mebusan'a iade edilir. Eğer teklif uygun görülür ise onaylanarak padişaha sunulmak üzere sadaret makamına (sadrözama) gönderilir.

Anayasayı yorumlama yetkisine gelecek olursak da Kanuni Esasi'nin 117. maddesine göre Kanuni Esasi'nin maddelerinden birinin uygulanmasında uyumsuzluğa düşüldüğü takdirde anayasanın ilgili maddesini yorumlamaya sadece Heyeti Ayan yetkilidir.

d. HEYETİ MEBUSAN

d.a. Seçimi, Üye Sayısı ve Görev Süresi

Meclisi Umumi'nin ikinci kanadı olan Heyeti Mebusan, Heyeti Ayandan farklı olarak atanmışlardan değil seçilmişlerden oluşan (mebuslardan) bir meclistir.

²² Yasama organının denetleme yetkisini kullanırken yürütme organının bir kanadı olan padişahın haklarının gözetmesi kuvvetler ayrılığını zedeleyen bir durumdur.

188 *Kanuni Esasi'nin Pozitif Hukuk Açısından Kısa Bir Değerlendirmesi*

Heyeti Mebusan'ın üye sayısı her elli bin erkek nüfusa bir erkek mebus şeklindedir.

Bir kişinin mebus seçilebilmesi için aranan şartlar ise Kanuni Esasi'nin 68. maddesine göre şunlardır;

- 1) Osmanlı tebaasından olmak
- 2) Özel düzenlemeye bağlı olarak geçici de olsa yabancı bir devletin hizmet ayrıcalığına sahip olmamak
- 3) Türkçe bilmek
- 4) 30 yaşını doldurmuş olmak
- 5) Seçim zamanında birinin hizmetkârı olmamak
- 6) Müflis ise itibarı iade edilmiş olmak
- 7) Kötü bir şöhrete sahip olmamak
- 8) Kısıtlı olmamak
- 9) Medeni haklardan yasaklı olmamak
- 10) Yabancı ülke tabiiyetinde bulunmamak

Heyeti Ayan'dan farklı olarak memur iken mebusluğa seçilen kişinin memuriyeti sona erer. Yani meslek yasağı söz konusudur.

Seçilen mebusların görev süresi 4 yıl olup seçilen bir kişinin tekrardan seçilebilmesi mümkündür. Ayrıca seçilen mebus sadece seçildiği bölgenin değil bütün Osmanlıların temsilcisidir yani milleti temsil esası benimsenmiştir. (KE m.71)

d.b. Mebusluğun Sona Erme Halleri

Kanuni Esasi'nin 74. maddesinde mebusluğun sona ereceği haller sayılmıştır. Bunlar;

- 1) Vefat
- 2) Kısıtlılık sebeplerinden birine duçar olma
- 3) Uzun süre devamsızlık yapmak

- 4) İstifa
- 5) Mahkûmiyet
- 6) Memurluk görevini kabul etmek

Bu hallerde kişinin mebusluğu düşer ve gelecek genel seçimlere kadar o kişinin yerine bir başkası seçilir. (KE m.75)

d.c. Mebusların Dokunulmazlığı ve Sorumsuzluğu

d.c.a. Yasama Dokunulmazlığı

Mebusların yasama dokunulmazlığı hakları mevcuttur. Buna göre bir mebus, Heyeti Mebusan'ın toplanma dönemi zarfında, hakkındaki itham dolayısıyla heyet tarafından çoğunlukça karar verilmedikçe ya da bir cünha veya cinayeti²³ işlerken ya da işledikten hemen sonra yakalanmadıkça tutuklanamaz ve yargılamaz. (KE m.79)

Görüldüğü üzere bir mebusun yasama dokunulmazlığına sahip olması esas, dokunulmazlığa sahip olmaması ise istisnadır. Bu istisna da heyetçe alınan karar ve suçüstü halidir. Burada belirtmemiz gereken bir husus ise bir mebusun dokunulmazlığının kalkması yahut kaldırılması o kişinin mebusluğunu sona erdirmez. Ancak yapılacak yargılama sonucu mahkûm olur ise o zaman Kanuni Esasi'nin 75. maddesine göre mebusluk görevi mahkumiyet sebebiyle sona erecektir.

d.c.b. Kürsü Sorumsuzluğu

Kanuni Esasi'nin 47. maddesine göre mebuslar söylemiş oldukları sözlerden ve vermiş oldukları oylar dolayısıyla sorumlu tutulamazlar. Yani kürsü dokunulmazlığına sahiptirler. Ayrıca

²³ Cinayet ile kast edilen bugünkü manada kasten öldürme suçu değil idam, müebbet veya muvakkat kürek, kalebentlik, sürgün, memuriyetten mahrumiyet veya medeni kanundan ıskat türünden cezalar verilen suçlardır. **Öztop**, Fatih/**Karasu**, Demet, Ceraim-i Umumiye Cetvellerine Göre Kudüs Sancağında "Hırsızlık" Suçları Ve Failleri (R.1329 / 1913-1914), AMS, Cilt: 5, Sayı: 10, Temmuz 2017, s. 115.

190 *Kanuni Esasi'nin Pozitif Hukuk Açısından Kısa Bir Değerlendirmesi*

Kanuni Esaside herhangi bir dönem sınırı olmadığından bu güvencenin mebusluk görevi sona erdikten sonra da devam ettiğini söyleyebiliriz.

d.d. Heyeti Mebusan'ın Çalışma Şekli

Heyeti Mebusan çalışmalarını başkanlık divanı altında yürütür.

Başkanlık Divanı; Bir başkan, iki başkan yardımcısı ve iki kâtip üyeden oluşmaktadır. Başkan ve yardımcılarının atamasını padişah yapar. Ancak Heyeti Ayandan farklı olarak, padişah atamayı heyetin kendi içinden her makam için gösterdiği üç aday içerisinde (toplamda 9 aday) yapmak zorundadır.

Başkanlık divanının görev süresi 1 yıldır. Yeni başkanlık divanı oluşturulana kadar meclis çalışmaları en yaşlı mebusun başkanlığı ve en genç iki mebusun da kâtipliği altında yapılır.

Heyetteki müzakereler aleni yapılır. Bu yüzden heyet çalışmalarına herkes katılabilir. Ancak bir hususun tartışılmasının gizli yapılması Heyeti Vükeladan biri veya Heyeti Mebusan'dan 15 mebus tarafından teklif edilir ise heyetten olmayanlar dışarı çıkartılır ve söz konusu teklif heyette oylanır. (KE m. 78)

d.e. Heyeti Mebusan'ın Görev Ve Yetkileri

1) Kendisine gönderilen kanun tekliflerini inceleyip sonuca bağlamak

2) Bütçe kanununu Heyeti Vükela ile hazırlamak

3) Heyeti Ayan'a kanun teklifi sunmak

4) Heyeti Vükelayı denetlemek

e. YASAMA İŞLEMLERİ

Bu başlık altında kanun yapma ve anayasayı değiştirme usulü incelenecektir.

e.a. Kanun Yapma

e.a.a. Teklifte Bulunma Yetkisi

Kanun teklifinde bulunmaya Kanuni Esasi'nin 53. maddesine göre Heyeti Vükela, Heyeti Âyan ve Heyeti Mebusan üyeleri yetkilidir. Bu teklif yeni bir kanunun tanzimi olabileceği gibi mevcut bir kanunun değiştirilmesi şeklinde de olabilir.

Ancak Kanuni Esasi kanun teklifinde bulunma yetkisi açısından yürütme ve yasama organları için konu ayırımına gitmiş ve Heyeti Âyan ile Heyeti Mebusan'ın kanun yapma yetkisini kendi görev alanlarına giren konularla sınırlandırmıştır. Buna karşılık Heyeti Vükela hiçbir sınırlandırmaya tabi olmaksızın her konuda kanun teklifinde bulunmaya yetkilidir.

e.a.b. Kanun Yapma Süreci

Kanun yapma süreci Kanuni Esasi'nin 54. maddesinde düzenlenmiştir. Bu süreçte sadece yasama organı rol almayıp, Şurayı Devlet ve Padişah yani yürütme organı da görev almaktadır. Şöyle ki;

Kanun teklifinde bulunma yetkisine sahip organlardan birine mensup olan bir üyenin kanun teklifinde bulunabilmesi için önce sadaret makamı aracılığıyla padişah'tan bu konuda bir iradei seniyye (izin) alması gereklidir. Şayet padişah söz konusu izini verir ise bu durumda teklifi sunan kişi gerekli açıklamaları ve gerekçelerini ekleyerek teklifini incelemesi için Şurayı Devlet'e gönderir. Şurayı Devlet'te yapılan görüşmeler neticesinde bir kanun layihası hazırlanır. Hazırlanan bu layiha daha sonra önce Heyeti Mebusan'da görüşülür ve oylanır, kabulü halinde Heyeti Ayan'a gönderilir ve bir kez de orada görüşülüp oylanır. Şayet Heyeti Ayan da teklifi kabul eder ise artık son aşamaya geçilir ve layiha bu sefer padişaha gönderilir. Padişah layihayı onayladığı takdirde kanun yürürlüğe girer. Reddi halinde ise bu bir mutlak veto halidir ve kanun teklifi kesin olarak reddedilmiş olur²⁴. (KE m.53, 54)

²⁴ Kanun yapma sürecinde padişahın rolü hakkındaki eleştiriler için bkz. **Aldıkaçtı**, Orhan, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1970, s.59, 60; **Okandan**, s. 158 vd.

Gerek Heyeti Âyan'da gerek Heyeti Mebusan'da sunulan kanun teklifleri bent bent okunup oylanır. Daha sonra da teklifin tümü tekrardan oylanır. İki heyette de yapılan oylamalarda salt çoğunluk aranır. Şayet iki heyetten biri teklifi reddeder ise o toplantı yılında bir daha o teklif görüşülemez. (KE m.54)

e.b. Anayasayı Değiştirme

Anayasayı değiştirme yetkisi de aynı şekilde Heyeti Vükela, Heyeti Âyan ve Heyeti Mebusan'a verilmiştir. Ancak kanun teklifi sunmadan farklı olarak burada padişahın izin alınmasına gerek yoktur ve yasama organı sadece kendi görev alanına giren konularda değil her konuda teklifte bulunma yetkisine sahiptir. Ayrıca Şurayı Devlet de bu süreçte yer almamaktadır. Şimdi anayasanın değiştirilmesi usulüne geçelim.

Kanuni Esasi kendisinin değiştirilmesi için kanunlardan daha zor bir usul öngörmüştür. Şöyle ki;

Değişiklik teklifi sunabilmek için öncelikle ortada değişikliği gerektirecek önemli bir neden olmalıdır²⁵. Böyle bir önemli nedene dayanılarak sunulan teklif önce Heyeti Mebusan'da oylanır. Teklifin kabulü halinde değişiklik tasarısı Heyeti Ayan'a gönderilir ve teklif bir kez de orada görüşülür ve oylanır. İki Heyette de teklifin kabulü için üye tam sayısının üçte ikisinin oyu gerekmektedir. Teklifin Heyeti Ayan'da da kabulü halinde son aşama olarak padişaha sunulur. Padişah iradei seniyyesi ile onay verir ise değişiklik kabul edilmiş olur. (KE m.116) Ancak onaylamaz ise bu bir mutlak veto halidir, değişiklik teklifi kesin bir şekilde reddedilmiş sayılır.

²⁵ Söz konusu önemli nedenin olup olmadığını denetleyecek bir anayasa yargısı bulunmadığından bu denetlemeyi yapmaya padişahın yetkili olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü kanun tekliflerinde olduğu gibi anayasa değişikliklerinde de padişahın son tahlilde mutlak veto yetkisi bulunmaktadır.

B. YÜRÜTME ORGANI

Kanuni Esasi'ye göre yürütme organı parlamenter sisteme uygun bir şekilde iki başlı olup Padişah (Devlet Başkanı) ve Vükelayı Devletten (Hükümet) oluşmaktadır.

Şimdi bu iki kanadı inceleyelim.

a. PADİŞAH

Padişah, Kanuni Esasi'nin 4. maddesine göre tüm Osmanlıların hükümdarı ve tüm İslam'ın halifesidir. Yani Kanuni Esasi padişaha devlet başkanlığı makamını ve halifelik makamını tanımıştır. Padişah devlet başkanı olarak sadece Osmanlı ülkesinde (Memalik-i Mahrusa-i Şahanede) yetkili iken Halife sıfatıyla tüm dünyadaki müslümanlar üzerinde söz sahibidir²⁶.

a.a. Göreve Gelişi

Kanuni Esasi'nin 3. maddesine göre padişahlık hakkı *Osmanlı sülalesinden en büyük erkek evlada aittir*²⁷.

a.b. Padişahın Hakları

Kanuni Esasi'nin 7. maddesinde padişahın kutsal hakları sayılmıştır. Bunlar;

- 1) Hükümet üyelerini görevden alma ve atamak
- 2) Rütbe ve makam vermek
- 3) Nişan vermek
- 4) İmtiyazlı eyaletleri imtiyaz durumlarına uygun olarak yönetmek
- 5) Para bastırmak
- 6) Hutbelerde ismini okutmak

²⁶ **Tunaya**, s. 10.

²⁷ Tahta geçiş sistemi olarak civar sistemi benimsenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Gözler**, 2015, s. 176.

194 *Kanuni Esasi'nin Pozitif Hukuk Açısından Kısa Bir Değerlendirmesi*

- 7) Yabancı devletlerle antlaşma yapmak
- 8) Savaş veya barış ilan etmek
- 9) Kara ve deniz kuvvetlerinin komutanlığını yapmak ve askeri hareket emri verebilmek
- 10) Şeri hükümlerin ve kanunların uygulanmasını sağlamak ve idarenin işleriyle alakalı nizamnameleri tanzim etmek
- 11) Cezaları hafifletmek veya affetmek
- 12) Meclisi Umumiye tatil etme ve tekrar göreve çağırabilme
- 13) Gerekli olduğu zaman tekrar üyeleri seçilmek üzere Heyeti Mebusan'ı fesih etme

Padişahın hakları sadece bu sayılanlara sınırlı olmayıp başka maddelerde de hak ve yükümlülükleri düzenlenmiştir.

Bu başlık altında son olarak şu konuya değinmekte de fayda var: Kanuni Esasi'nin padişaha tanıdığı yetkilerden biri de sürgün yetkisidir. Kanuni Esasi'nin 113. maddesine göre padişah, yapılan kolluk tahkikatı sonucunda hükümetin emniyetini tehdit ettiği anlaşılan kişileri Osmanlı ülkesinden sürgün etmeye münhasıran yetkilidir. Bu yetki temel hak ve hürriyetleri orantısız bir şekilde kısıtlaması sebebiyle oldukça eleştirilmiştir²⁸. Aslında maddenin geçmişine baktığımızda tasarılar da böyle bir yetki yer almamaktaydı. Bu hükmün anayasa metnine girmesi şöyle olmuştur; Kanuni Esasi'nin hazırlanış sürecinde bir takım anayasa karşıtları eylemlere başlamışlardır. Bunun üzerine Midhat Paşa II. Abdülhamin'den bu kişilerin yargılama yapılmaksızın derhal sürgüne gönderilmesini talep etmiştir. Ancak II. Abdülhamid göstericilerin öncelikle yargılanması gerektiğini söyleyerek bu isteği geri çevirmiştir. Bunun üzerine Midhat Paşa istifasını ileri sürerek bu kişilerin derhal sürgün edilmeleri konusunda diretmiştir. Hal böyle olunca Sultan Abdülhamid söz konusu kişilerin sürgün edilmesini kabul etmiş ancak karşılığında sürgüne gönderme yetkisinin anayasaya

²⁸ **Tanör**, s. 133; **Gözübüyük**, s. 116; **Aldıkaçtı**, s. 59, 60.

koyulmasını talep etmiştir²⁹. Böylelikle sürgün yetkisi Kanuni Esası'ye 113. madde olarak eklenmiştir³⁰.

a.c. Padişahın Sorumluluğu

Padişah, Kanuni Esası'nın 5. maddesine göre sorumsuzdur. Maddede herhangi bir ayırimda bulunulmadığından dolayı bu sorumsuzluk hali hem görev hem de kişisel yaşantı ile ilgilidir. Yine Kanuni Esaside herhangi bir ayırım belirtilmediği için sorumsuzluğun kapsamına hem ceza hem de hukuk davaları girmektedir. İlaveten yasama organının padişahı görevden alma yetkisi de olmadığı için siyasal anlamda da padişah sorumsuzdur.

Burada şunu belirtelim ki devlet başkanının belirli bir noktaya kadar sorumsuz olması aslında parlamenter sistem yapısına uygundur. Ancak padişahın bu denli mutlak sorumsuzluğuna karşın yukarıda görüldüğü üzere yetkilerinin oldukça geniş tutulmuş olması parlamenter sistem mantığından bir sapmadır.

b. VÜKELAYI DEVLET

b.a. Oluşumu, Çalışma Usulü ve Yetkileri

Yürütmenin hükümet kanadı olan Vükelayı Devlet; sadrazam, şeyhülislam ve nazırlardan oluşmaktadır. Bu kişiler bizzat padişah tarafından atanır ve istenildiği zaman padişahça görevlerine son verilir.

Vükelayı Devlet sadrazamın riyasetinde toplanır. Toplantıda iç ve dış meseleler görüşülür. Ayrıca üyeleri kendi görev alanına giren konularda re'sen hareket etmeye yetkilidirler. Görev alanlarına girmeyen konularda ise durumu sadrazama bildirirler. (KE m.28, 29)

²⁹ **Güngördü**, s. 51; **Güneş**, s. 66.

³⁰ Tarihin bir cilvesidir ki padişahın bu yetkiyi kullandığı ilk kişi Midhat Paşa olacak ve meclisin açıldığını dahi göremeden Taife sürgün edilecektir.

Vükelayı Devlet üyeleri hem Heyeti Mebusan'ın hem de Heyeti Ayan'ın çalışmalarına bizzat katılma veya emrindeki bir memuru temsilen Meclis' e gönderme hakkına sahiptir. (KE m.37)

Vükelayı Devlet üyelerinden her biri kanun teklifi sunma yetkisine sahiptir. Ve bu yetki yasama organından daha geniş bir şekilde her konuda kanun teklifi sunabilme şeklinde tanınmıştır. (KE m.53)

b.b. Sorumluluğu

Vükelayı Devlet'in sorumluluğu konusunda Kanuni Esasiye baktığımızda Vükelayı Devlet'in Heyeti Mebusan'a ve padişaha karşı siyaseten sorumlu olduğunu görmekteyiz. Ancak ileride ayrıntılı şekilde açıklanacağı üzere Heyeti Mebusan'a karşı olan sorumluluk tamamen şeklen olup pratik açıdan meclisin Vükelayı Devlet'e karşı başvurabileceği hiçbir silahı yoktur. Buna karşılık Vükelayı Devletin padişaha karşı olan sorumluluğu ise tamdır. Çünkü padişah Vükelayı Devlet üyelerini istediği zaman görevden alma yetkisine sahiptir ve bu padişahın kutsal hakları arasında sayılmıştır. Sonuç olarak Vükelayı Devlet'in siyaseten sadece padişaha karşı sorumlu olduğunu söyleyebiliriz³¹. İlaveten Vükelayı Devlet üyeleri yürütmenin diğer kanadı olan padişaktan farklı olarak görevleriyle ilgili uygulamalardan dolayı hukuken ve cezaen sorumludurlar. (KE m.30)

b.c. Geçici Kanun Hükmünde Kararname Çıkarma Yetkisi

Vükelayı Devlet'e anayasa tarafından verilen bir yetki de Geçici Kanun Hükmünde Kararname çıkarma yetkisidir. Şöyle ki Kanuni Esasi'nin 36. maddesine göre Meclisi Umumi'nin toplanmış olmadığı zamanlarda devleti bir tehlikeden veya genel asayışı bozabilecek bir durumdan korumak için bir zaruret hâsıl olursa ve tanzim edilmesi gereken kanunun müzakeresi için meclisin çağrılması ve toplanması için vakit de yoksa Kanuni Esasi'ye aykırı olmamak şartıyla Vükelayı Devlet'çe verilen kararlar meclis toplanıp bu konuda karar verilinceye dek padişahça verilecek onay üzerine

³¹ Aynı yönde bkz. **Tunaya**, s. 11, **Cin**, Halil/**Akyılmaz**, Gül, s. 552.

geçici olarak kanun hüküm ve kuvvetindedir. Ancak anayasanın bu hükmünün, meclisin otuz sene kadar kapalı olduğu dönemde maddenin lafzına aykırı olarak her konuda geçici kanun çıkarmak suretiyle kullanıldığını görmekteyiz. Buna örnek olarak 1879 tarihli Usuli Muhakemei Hukukiye Kanunu Muvakkiti' ni verebiliriz.

Düzenlemeye baktığımız zaman tanınan bu hakkın 1982 Anayasasının 16 Nisan 2017 referandumundan önceki halinde bulunan OHAL KHK'larına benzediğini söyleyebiliriz. Ama içerik olarak normal dönem KHK'larına benzemektedir. Çünkü Vükelayı Devlet'in çıkaracağı bu kararname Kanuni Esasi'nin hükümlerine aykırılık teşkil etmemelidir. Ayrıca hukukumuzda bir zamanlar var olan KHK'lardan farklı olarak yürütme organının böyle bir kararname çıkarabilmek için onay alması gereken makam yasama değil yine yürütme organıdır.

c. YASAMA VE YÜRÜTMENİN İLİŞKİSİ

c.a. Yasamanın Yürütmeyi Denetlemesi

Meşrutî Monarşilerdeki padişahı bir başkan olarak düşünüp sistemi de başkanlık sistemi olarak tanımlayamayız³². Meşrutî monarşiler birer parlamenter sistemlerdir. Parlamenter sistemlerin tipik özelliği de yürütmenin iki başlı olup bunlardan birinin siyaseten sorumsuz diğerinin ise karşı imza kuralı gereği sorumlu olmasıdır. Kanuni Esasi'ye baktığımız zaman hem böyle bir usul öngörülmemiş hem de hükümetin (Heyeti Vükelanın) meclisten güvenoyu alması veya gensoru ile hükümeti düşürülebilmesi imkânlarına yer verilmemiştir.

Kanuni Esasi yasamanın, yürütmeyi denetleyebilmesi için sadece iki adet yol öngörmüştür. Bunlardan ilki "Şikâyet" (KE m.31-34) ikincisi ise "Soru" usulüdür (KE m. 38). Bunlardan ilki cezai denetime ikincisi ise siyasi denetime ilişkindir. Altını çizelim ki bu iki usul sadece Heyeti Vükelanın denetlenmesine ilişkindir. Çünkü

³² **Gözler**, Kemal, Elveda Anayasa: 16 Nisan 2017'de Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler, 3.Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2017, s. 157.

yukarıda açıkladığımız üzere padişah hukuken, cezaen ve siyaseten sorumsuzdur.

c.a.a. Şikâyet (Meclis Soruşturması)

Mebuslardan biri veya birkaçı Heyeti Mebusan'ın vazifesi dâhilindeki konulardan birine ilişkin olarak Heyeti Vükela üyelerinden birinin sorumlu olduğuna dair şikâyette bulunabilir. Böyle bir durumda önce meclis içtüzüğü gereğince şikâyet Heyeti Mebusan reisine gönderilir. Akabinde reis de bu şikâyeti üç gün içinde ilgili şubeye gönderir ve şubede soruşturma açılmasına gerek olup olmadığı oylanır. Şayet oy çokluğu ile soruşturma açılmasına karar verilir ise bir kararname tanzim edilir ve bu kararname Heyeti Mebusan'da okunur. Bunun üzerine hakkında şikâyette bulunulan kişinin bizzat veya temsilcisi aracılığıyla gelip savunma yapması istenir. Yapılan savunma neticesinde Heyeti Mebusan üye tam sayısının üçte ikisi ile konunun Divanı Ali'ye taşınmasına karar verilir ise bu durum hemen sadarete bildirilir. Sadaret de bunu padişaha bildirir. Padişah da heyet üyesinin yargılanmasına yönelik irade-i seniyye verir ise üye yargılanması yapılmak üzere Divanı Ali'ye sevk edilir.

Yargılamada Heyeti Vükela üyesinin sıradan bir Osmanlı vatandaşından hiçbir farkı yoktur. Ve şayet heyet üyesi Divanı Ali tarafından suçlu bulunursa bu suçlamadan aklanıncaya kadar vekilliği düşer. (KE m. 34)

c.a.b. İstizah (Soru)

Heyeti Mebusan, üye çoğunluğu ile vereceği karar ile Heyeti Vükela üyelerinden birisi hakkında meclise gelerek üzerinde ihtilaf olan bir konuda açıklama yapmasını isteyebilir. Vekil kendisi gelebileceği gibi emrindeki bir memurunu da temsilen gönderip onun vasıtası ile cevap verebilir. Ayrıca vekil o konudaki sorumluluğu üstüne almak şartı ile cevap vermekten süresiz olarak imtina da edebilir.

İçerik açısından baktığımız zaman bu yol cezai bir denetleme olmayıp vekilin siyaseten yaptığı işler açısından denetlenmesi imkânı vermektedir. Ancak yasama organı yapmış olduğu bu denetimi

müeyyidelendirebilecek hukuki imkânlara sahip olmadığından bu usul çok zayıf bir denetleme imkânı olup sadece vekil üzerinde manevi baskı aracı olarak kullanılabilir.

c.b. Padişahın Yasama Organını Fesih Etmesi

Kanuni Esaside padişaha tanınan çok önemli yetkilerden biri de yasama organını feshedebilme yetkisidir. Kanuni Esasi söz konusu yetkiyi iki ayrı maddede tanımıştır. Bunlar;

- 1) Kanuni Esasi'nin 7. maddesine dayalı olarak fesih etme yetkisi
- 2) Kanuni Esasi'nin 35. maddesine dayalı olarak fesih etme yetkisi

c.b.a. Kanuni Esasi'nin 7. Maddesine Dayalı Fesih Etme

Kanuni Esasi'nin 7. maddesine göre Padişah lüzum gördüğü zaman Meclisi Mebusan'ı feshetme yetkisine sahiptir.

Bu fesih hakkının anayasada herhangi bir sınırı yoktur. Yani padişah dilediği zaman yasama organını feshetme hakkına sahiptir.

Yasama organının padişaha karşı herhangi bir görevden alma, denetleme veya bir şekilde üzerinde baskı oluşturabilme imkanı bulunmazken padişahın tek taraflı bir irade ile hiçbir sebep olmaksızın Meclisi Mebusan'ı feshedilebilmesi yasama organını padişaha karşı tek taraflı olarak siyaseten sorumlu hale getirmiştir. Böyle bir durumda feshedilme korkusu altında bir meclisin rahatça çalışabilmesi kanaatimizce beklenemez bir durumdur.

c.b.b. Kanuni Esasi'nin 35. Maddesine Dayalı Fesih Etme

Kanuni Esasi'nin 35. maddesine göre Vükelayı Devlet ile Heyeti Mebusan arasında bir husustan dolayı uyuşmazlık çıkar ise ve vükelanın bu konudaki ısrarı Heyeti Mebusan tarafından iki kez oy çokluğu ile ret edilirse padişah Heyeti Mebusan'ı tekrar seçilmek üzere feshetme veya vükelayı değiştirme hakkına sahiptir. Burada amaç, yürütme ile yasama anlaşamadığı takdirde yasamayı feshedilme tehlikesi ile; Vükelayı Devleti de azledilme tehlikesi ile karşı karşıya bırakarak uyum içerisinde çalışmalarını sağlamaktır.

200 *Kanuni Esasi'nin Pozitif Hukuk Açısından Kısa Bir Değerlendirmesi*

Aslında böyle bir düzenlemeye yer verilmesine gerek dahi yoktu. Çünkü Kanuni Esasi'nin 7. maddesinde padişaha hem Vükelayı Devlet üyelerini azil edebilme hem de Meclisi Mebusan'ı feshedebilme hakkı tanınmıştır. Fakat anayasayı yapanlar bu hususu ayrıca ve açıkça düzenlemeyi tercih etmişlerdir. Ayrıca bu düzenleme rasyonelleştirilmiş parlamentarizmin³³ de bir örneğidir.

c.b.c. Padişahın Meclisi Umumiye Toplantıya Çağırması

Kanuni Esasi'nin 42. maddesine göre Meclisi Umumi padişahın toplantı çağrısı üzerine toplanır. Peki, padişah Meclisi Umumiye toplantıya çağırmasa o zaman ne olacaktır?

Anayasada böyle bir durumda başvurulacak herhangi bir yol öngörülmemiştir. Kaldı ki madde metninde maddenin tatbiki açısından da bir sınırlama öngörülmemiştir. Başka bir anlatımla Meclisi Umumiye toplantıya çağırma konusunda takdir anayasa tarafından tamamen padişaha bırakılmıştır. Nitekim aşağıda değinileceği üzere I. Meşrutiyetin sonunu getiren de bu hüküm olmuştur. Şöyle ki II. Abdülhamid meclisi vaktinden önce tatil etmiş ve yaklaşık otuz yıl kadar da toplantıya çağırmamıştır. Kanuni Esasi'nin bu konuda herhangi bir müeyyide veyahut sınırlama öngörmemesi dolayısıyla meclisin kapalı kaldığı otuz yılın Kanuni Esasi'ye uygun olduğunu bile söyleyebiliriz.

C. YARGI ORGANI

Yargı kuvveti Kanuni Esasi'nin Mehakim (Mahkemeler) başlığını taşıyan 8. Bölümünde düzenlenmiştir. Buna göre yargı kuvveti bağımsız mahkemelere tanınmıştır.

Kanuni Esasi'de bu bölüm altında düzenlenen bazı ilkeler ve haklar şunlardır;

³³ Hükümeti güçlendirmeye ve ona istikrar kazandırmaya yönelik içerisinde bir takım hukuki araçlar barındıran parlamenter sistem anlayışıdır. Bkz. **Gözler**, 2015, s. 255; **Kaboğlu**, İbrahim, Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), Legal Yayınevi, 13.Baskı, İstanbul, 2018, s. 142.

1) *Mahkemelerin Bağımsızlığı İlkesi (KE m.86)*: Mahkemeler her türlü müdahaleden bağıstıktır.

2) *Aleniyet İlkesi (KE m.82)*: Mahkemelerdeki yargılamalar alenen yapılır ve verilen kararlar yayımlanabilir. Ancak özel kanunlarda açıkça beyan edilmiş sebeplerden biri varsa mahkeme yargılamayı gizli yapabilir.

3) *Tabi Hâkim İlkesi (KE m.89)*: Her ne ad altında olursa olsun bazı kişileri yargılamak için mevcut olan mahkemeler dışında özel bir mahkeme veya hüküm verme yetkisine sahip bir komisyon kurulamaz.

4) *Silahların Eşitliği İlkesi (KE m.83)*: Herkes mahkeme huzurunda hakkını savunmak için gerekli olan meşru vasıtaları kullanabilir.

5) *Hâkimlik Teminatı (KE m.81)*: Hâkimlerin kademe ilerlemesi, emeklilikleri ve cürüm işleme nedeni ile azlolanmaları kanunla düzenlenir. Ayrıca hâkimler görevlerinden alınamazlar

6) *İhkakı Hakkı Yerine Getirme Mecburiyeti (KE m.84)*: Bir mahkeme görev alanına giren bir davayı her ne sebeple olursa olsun görmekten kaçınmaz.

7) *Makul Sürede Yargılanma Hakkı (KE m.84)*: Mahkeme bir davayı görmeye başladıktan sonra veya görülmesi için gereken soruşturmaya başladıktan sonra davayı erteleyemez, geciktiremez.

8) *Şikâyetten Vazgeçme Hakkı (KE m.84)*: Şikâyetçinin şikâyetinden vazgeçme hakkı vardır. Ancak re'sen kovuşturulan haller istisnadır.

Kanuni Esaside ayrıca mahkemelerin hangi alanda görevli olduğu da düzenlenmiş buna göre şerri davalar şeri mahkemelerde, nizamiye davaları ise nizamiye mahkemelerinde görülür. Buna bir güvence olarak da *her dava kendi mahkemesinde görülür ve kişiler ile hükümet arasındaki davalar da genel mahkemelerde görülür* hükmü getirilmiştir. (KE m.85)

Kanuni Esasi bir de yüksek mahkeme düzenlenmiştir. (Divanı Ali)

D. I. MEŞRUTİYETİN SONA ERİŞİ VE KANUNİ ESASİ'NİN ASKIYA ALINMASI

Sultan Abdülhamid Kanuni Esasi'nin kendisine tanımış olduğu meclisi çalışma süresi bitmeden önce kapatma yetkisine dayanarak 15 Şubat 1878 de meclise gönderdiği irade-i seniyye ile meclisin tatiline karar vermiştir. Ve otuz sene boyunca da bir daha meclisi toplantıya çağırmamıştır. Böylece I. Meşrutiyet dediğimiz dönem sona ermiştir.

Burada yapılan iki yanlışta değinmekte fayda var. Birincisi meclisin padişah tarafından feshedildiği yönündeki iddiadır. Örneğin Soysal, II. Abdülhamid'in Meclis-i Umumi'yi Kanuni Esasi'nin 35. maddesine dayanarak feshettiğini söylemektedir³⁴. Bu hatalı bir söylemdir. Şöyle ki; yukarıda açıklandığı üzere padişahın meclisi feshetme yetkisi anayasada mevcuttur ancak II. Abdülhamid meclisi kapatırken bu yetkisini değil bir başka yetkisi olan meclisin çalışma süresini vaktinden önce sona erdirmeye yani meclisi tatil etme yetkisini kullanmıştır. Nitekim mecliste padişahın iradesinin okunmasından sonra söz alan Heyeti Mebusan Reisi Ahmet Vefik Paşa da an itibarıyla meclisin tatile girdiğini bildirmiştir³⁵. Sonuç olarak padişah Meclisi Umumi'yi feshetmemiş, Kanuni Esasi'nin kendisine tanımış olduğu yetkiye dayanarak meclisi tatil etmiş ve uzunca bir süre de meclisi yeniden toplantıya çağırmamıştır. Nitekim Gözler, bu durumu toplantıya çağırma hakkının kötüye kullanılması olarak değerlendirmektedir.³⁶

³⁴ Soysal, s. 25.

³⁵ Meclisi Mebusan'ın 29. İnikad (Birleşim) tutanağı; “*...Zati Hazreti Padişahi... meclisimizin tatiline irade ve ferman buyurmuş olduklarından, bu dakikadan itibaren meclisimiz tatil olmuştur. (Heyet Dağılır)*” Erdem, Tarhan, Anayasalar Ve Belgeler 1876-2012, 1.Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2012, s. 45.

³⁶ Gözler, 2019, s. 54. Aynı yönde bkz. Aldıkaçtı, s. 58; Tanör, s. 161; Güngördü, s. 90.

İkinci hatalı söylem ise Kanuni Esasi'nin ilga edildiğidir. Bu iddia da hukuki olarak hatalı bir ifadedir. Çünkü Kanuni Esasi hiçbir zaman ilga edilmemiş, her yıl Devlet Salnamelerinde³⁷ yayınlanmaya devam etmiştir. Hatta Heyeti Ayan'a üye tayini yapılmaya ve anayasaya dayalı olarak Kanunu Muvakkatler çıkarılmaya devam etmiştir. Sadece Meclisi Umumi'nin çalışabilmesi için meclisi oluşturan iki kanadın da çalışır vaziyette olması şartı nedeniyle anayasa çok büyük ölçüde işlevsiz bir halde kalmıştır. Yani bir bakıma Kanuni Esasi'nin defacto bir şekilde yürürlüğü durdurulmuştur³⁸.

E. II. MEŞRUTİYETİN İLANI VE 1909 DEĞİŞİKLİKLERİ

Sultan Abdülhamid Meclisi Umumi'yi tatil ettikten sonra devleti yeniden tek başına yönetmeye başladı. Ancak bu durum özellikle İttihatçılar tarafından büyük bir tepkiyle karşılandı ve Kanuni Esasi'nin yeniden uygulanmaya başlanması için (Meclisi Umumi'nin tekrar açılması için) faaliyetlere başlandı. Nitekim 1908'de Niyazi ve Enver Beyler balkanlarda ayaklanma başlatmış ve Sultan Abdülhamid bu baskılara daha fazla dayanamayarak 24 Temmuz 1908 tarihli iradei seniyyesi ile Meclisi Umumi'yi uzun bir aradan sonra toplantıya çağırmıştır. Böylece II. Meşrutiyet denilen dönem başlamıştır. Akabinde II. Abdülhamid hal edilerek yerine V. Mehmed Reşad (1909-1918) geçmiştir.

Sultan Reşad, karakteri itibariyle yumuşak huylu olup selefi gibi güçlü bir padişah değildi. Meclis de bundan istifade ederek mevcut anayasadaki yasama organının gücü sınırlayan hükümlerin değiştirilmesini istemiştir. Bunun neticesinde 22 Ağustos 1909 tarihinde yapılan değişiklik ile Kanuni Esasi'nin toplam 24 maddesi değiştirilmiştir.

Bu değişiklikleri üç başlık altında toplayabiliriz;

³⁷ Devlet kurumlarının ve bazı özel kuruluşlar ile kişilerin yıllık olarak çıkardıkları bilgilendirme amaçlı yayınlardır. <https://islamansiklopedisi.org.tr/salname> (E.T. 27.6.2021)

³⁸ Benzer yönde. **Yılmaz**, s. 48; **Cin**, Halil/**Akyılmaz**, Gül, s. 554.

204 Kanuni Esasi'nin Pozitif Hukuk Açısından Kısa Bir Değerlendirmesi

1) Temel Hak Ve Özgürlüklere İlişkin Olanlar

2) Yasamaya İlişkin Olanlar

3) Yürütmeye İlişkin Olanlar

Aşağıda değiştirilen maddelerin numaralarının karşısında açıklaması yapılmıştır.

1) Temel Hak Ve Özgürlüklere İlişkin Olanlar

1) *m.10*: Kanunda sayılan haller dışından kimseye ceza verilemez hükmüne ek olarak kanunda olmayan bir halden dolayı tutuklama da yapılamaz hükmü getirildi.

2) *m.12*: "Basın, kanun çerçevesinde serbesttir." hükmüne ek olarak "Hiçbir şekilde basımdan önce yazı denetlenemez ve incelenemez." hükmü getirildi. (Sansür Yasağı)

3) *m.113*: Maddenin padişaha sürgün yetkisi tanıyan kısmı ilga edildi.

4) *m.119 (Yeni)*: Postanelerde bulunan evrak ve mektuplara sorgu hâkimi veya mahkeme kararı olmadan el koyulamaz hükmü getirildi.

5) *m.120 (Yeni)*: Özel kanununda belirtilen şartlara uymak kaydıyla Osmanlı vatandaşlarına toplantı yapma hakkı getirildi.

6) *m.120(Yeni)*: Dernek kurma hakkı getirilmiştir. Ancak bir takım sınırlamalara tabi kılınmıştır. Buna göre Osmanlı Devletinin bütünlüğünü ihlal eden, meşrutiyeti ve hükümeti değiştirmeye, Kanuni Esasi'nin hükümleri aleyhine hareket etmeye, Osmanlı halklarından birini siyasi olarak ayırma maksatlarından birine hizmet eden veya ahlak ve genel adaba aykırı cemiyetlerin kurulması yasaktır. Ayrıca her türlü gizli cemiyetin teşkili de yasaklanmıştır.

2) Yasamaya İlişkin Olanlar

1) *m.43*: Meclisi umuminin toplanması için padişahın çağrısı şartı kaldırıldı.

2) *m.44*: Meclise de oy çokluğu ile vereceği karar üzere meclisi vaktinden evvel açma veya çalışma süresini uzatma hakkı tanındı

3) *m.53-54*: Kanun teklifi için padişahın izninin alınması ve teklifin Şurayı Devlette görüşülmesi usulü kaldırıldı. Artık kanun teklifleri sadece heyetlerde görüşülecek ve her iki heyetçe de kabul edilirse padişaha sunulacaktır. İlaveten padişahın mutlak veto yetkisi de kaldırılmış bunun yerine geciktirici ve zorlaştırıcı veto yetkisi tanınmıştır. Şöyle ki; padişah kendisine gelen kanun teklifini ya 2 ay içerisinde (ivediliğine karar verilen kanunlar için bu süre 10 gündür) tasdik etmeli ya da reddetmelidir³⁹. Şayet reddederse ve teklif her iki heyetçe de üçte iki çoğunluk ile aynen kabul edilir ise kanun teklifi yasalaşacaktır. Son olarak hem Heyeti Ayan hem de hem de Heyeti Mebusan artık her konuda kanun teklifi sunma yetkisine sahip hale gelmiştir.

4) *m.76*: Mebusların maaşları artırılmıştır.

5) *m.77*: Heyeti Mebusan'ın reis vekilliğine seçim usulü değiştirilmiştir.

6) *m.80*: Bütçenin belirlenmesinde münhasıran Heyeti Mebusan yetkili kılınmıştır.

7) *m.121*: Heyeti Ayanda yapılan müzakereler aleni hale getirilmiştir. Ancak müzakerenin önemli bir sebepten dolayı gizli yapılması istenilebilir. Bunu talep etmeye Heyeti Vükela üyelerinden her biri ve Heyeti Ayan üyelerinden beş kişi yetkilidir. Gizlilik teklifi yapıldığı taktirde heyetten olmayan kişiler salondan çıkartılır ve teklif oylanılır. Yapılan oylamada salt çoğunluk aranır.

3) Yürütmeye İlişkin Olanlar

1) *m.3*: Padişahın tahta çıktığı zaman Meclisi Umumide şeri hükümlere ve Kanuni Esasi'nin hükümlerine uyacağına, vatani ve milletine sadakatli olacağına dair yemin etmesi hükmü getirilmiştir.

2) *m.6*: Padişaha anayasa tarafından tahsis edilmiş olan hayat boyu ödenek hakkı özel kanuna tabii kılınmıştır.

³⁹ Böylelikle padişah eskiden olduğu gibi kanun teklifini sürüncemede bırakamayacak 2 ay içerisinde (duruma göre 10 gün içerisinde) olumlu ya da olumsuz kararını bildirmek zorunda kalacaktır.

206 *Kanuni Esasi'nin Pozitif Hukuk Açısından Kısa Bir Değerlendirmesi*

3) *m.7*: Barışa, ticarete, bir toprağı terke veya işgale, Osmanlı tebaasının haklarına ilişkin ve devleti masrafa sokacak olan uluslararası antlaşmaların geçerliliğı Meclisi Umumi' nin tasdikine bağlanmıştır.

4) *m.27-28-29-30*: Vükelayı Devletin oluşumunda Padişah sadrazamı atayabilecek ancak diğeri Heyeti Vükela üyelerini artık atayamayacaktır. Yani Hükümeti kurma görevi bundan böyle sadrazamdadır. Ayrıca Heyeti Vükela artık Heyeti Mebusan'a karşı da sorumlu hale getirilmiştir. Bu sorumluluk kolektif ve şahsi sorumluluktur. Hükümetin bu şekilde hem padişaha hem de yasamaya karşı sorumlu olması ikinci parlamenter sistem özelliğidir⁴⁰.

İlaveten padişahın tasdikine muhtaç olan kararnamelerin yürürlüğe girmesi için ilgili vekilin ve sadrazamın sorumluluğı üstüne alarak imza atması mecburiyeti getirilmiş (Karşı İmza Kuralı), ayrıca icrası padişahın tasdikine muhtaç olan kararların padişahça onaylanması mecburiyeti de getirilmiştir.

5) *m.35*: Vükela ile Meclisi Mebusan arasındaki uyuşmazlığın çözümlenmesindeki usul değiştirilmiş ve şu hale getirilmiştir; Vükela tarafından ısrar edilen husus mebusanca iki kez art arda reddedilir ise vükela, mebusanın fikrini kabule ya da istifaya mecburdur. Şayet istifa eder de yeni kurulan vükela da eskisinin görüşünde ısrar eder ise ihtilaf konusu mebusanca tekrar müzakere edilir. Müzakere sonucunda mebusan üçüncü kez de reddeder ise bu durumda padişah 7. maddedeki yetkisine dayanarak tekrar seçilmek üzere Meclisi Mebusan'ı feshedebilir. Şayet meclis feshedilir ve yeni kurulan meclis de eskisinin görüşünde ısrar eder ise bu durumda Meclisi Mebusan'ın görüşü kabul edilmek zorundadır.

6) *m.36*: Çıkarılan geçici kararnamenin meclisin ilk toplantısında Heyeti Mebusan'a tevdi olunması şartı getirildi.

7) *m.38*: Mecliste hakkında soru sorulan vekil için itimatsızlık oylaması yapıp, oy çokluğu ile karar verilmesi halinde ilgi vekilin

⁴⁰ **Kaboğlu**, s. 141.

vekilliğinin düşürülebilmesi hakkı tanındı. Şayet sadrazam hakkında itimatsızlık kararı verilirse tüm hükümet düşmüş olur.

F. KANUNİ ESASİDE YAPILAN DİĞER DEĞİŞİKLİKLER

1909 Değişikliklerinden sonra Kanunu Esasi altı kez daha değiştirilmiştir. Bunlar tarih sırasıyla şunlardır⁴¹;

- 1) 27 Mayıs 1914: 7, 35 ve 43. maddeler.
- 2) 27 Mayıs 1914: 7, 43 ve 102. maddeler.
- 3) 11 Şubat 1915: 76. madde.
- 4) 9 Mart 1916: 7. ve 35. maddeler.
- 5) 20 Mart 1916: 72. madde.
- 6) 21 Mart 1918: 69. madde.

G. KANUNİ ESASİ'NİN İLGASI

1. Dünya Savaşından sonra Osmanlı Devleti, topraklarının hemen hemen hepsini kaybetmiş, elde kalan Anadolu topraklarının da çok büyük bir kısmı işgale uğramıştır. Böyle bir kargaşa ortamında meclis de çalışamaz hale gelmiştir. Bunun üzerine Sultan Vahideddin (1918-1922) 11 Nisan 1920 tarihli iradei seniyyesi ile Kanuni Esasi'nin 7. maddesine dayanarak Meclisi Mebusan'ı dört ay içinde yeni seçimler yapılmak üzere feshetmiştir. Ancak bu tarihten sonra bir daha seçimler yapılmamış, akabinde 1 Kasım 1922'de de TBMM 308 numaralı kararname ile saltanatı ilga ederek Osmanlı Devleti'nin hukuki varlığına son vermiştir. Ancak buna rağmen Kanuni Esasi varlığını sürdürmeye devam etmiş ve cumhuriyetin ilk anayasası olan 1921 Anayasası ile beraber çift anayasalı bir düzen ortaya çıkmıştır. Bu ikili düzene son veren ise 1924 Anayasası olacaktır. 1924 Anayasasınının 104. maddesi ile 1293 tarihli *Kanûn-u Esâsî ile mevâdd-ı muaddelesi... mülgâdır.* denilmek suretiyle Kanuni Esasi resmen ilga edilmiştir.

⁴¹ Liste <https://anayasa.tbmm.gov.tr/1876.aspx#tabs-2> sitesindeki bilgilere göre yapılmıştır. (ET. 2/3/2021)

III. SONUÇ

Türkiye'de her zaman anayasallaşmaya ve demokrasiye çok geç geçildiğinden yakınılır ve bu durum eleştirilir. Eleştirenlerin büyük bir çoğunluğunun verdiği örnek ise Magna Carta'daki, Fransız Devrimi'ndeki gibi bir halk hareketinin bizde olmamasıdır. Örneğin Okandan, Kanuni Esasi'nin halkın iradesi sonucu ortaya koyulmuş bir metin olmamasından bahisle 1876 Anayasası'nı padişah fermanı olarak nitelendirmekte ve anayasal bir metin olarak kabul etmemektedir⁴². Ona göre 1876 Anayasası *saltanat makamının hak ve salahiyetlerini göz önünde bulundurmak suretiyle, natamam bir kopyacılıktır*⁴³. Ancak, kanaatimce dünyada eşine az rastlanan münferit hadiseler üzerinden tarihimizin bu denli eleştirilmesi de doğru değildir. Unutmamak gerekir ki, Kanuni Esasi'nin yürürlüğe girdiği dönemde dünyada anayasaya sahip pek az ülke bulunmaktaydı. Bunlardan bazıları Amerika (1787), Fransa (1791) ve Portekiz (1822)'dir. Bu bağlamda 1876 tarihli olması sebebiyle Kanuni Esasi dünyanın ilk anayasaları arasında yer almaktadır. Yani Türkiye'de anayasacılığın yeni başladığı ve dünyadan geri kaldığımız savı çokta doğru değildir. Gel gelelim Kanuni Esasi'yi önemli kılan husus sadece erken tarihli olması değil, muhteva ettiği hükümlerdir de. Şüphesiz Kanuni Esasi kusursuz bir anayasa olmayıp özellikle ilk hali yasama ve yürütme organının ilişkileri açısından makalede de sıkça eleştirildiği üzere hukuken kabul edilemez hükümler taşımaktadır. Ancak bu eksiklikler dahi daha sonra 1909 Değişiklikleri ile büyük ölçüde giderilmiştir. Bu anlamda 1909 Değişiklikleri sosyolojik evrimin hukuku nasıl etkilediğinin de güzel bir örneğidir. Kaldı ki Kanuni Esasi'nin temel hak ve hürriyetler yönündeki hükümleri döneminde henüz var olmayan sosyal devlet, işçi hakları gibi sosyal ve ekonomik hakları bir kenara bırakırsak modern anayasalardan hiç de geri kalmamaktadır. Bu yüzdendir ki toplamda 7 kez değiştirilen anayasanın temel hak ve hürriyetler kısmında sadece bir kez değişiklik yapılmış, yargısal haklar kısmında

⁴² Okandan, s. 149, 150

⁴³ Okandan, s. 149.

ise hiç değişiklik yapılmamıştır. Bu durumun önemini, anayasaların asıl gayesinin kişilerin temel hak ve hürriyetlerinin güçlü bir şekilde güvence altına alınması olduğunu nazara alırsak daha iyi anlamış oluruz.

Sonuç olarak Kanuni Esasi, değeri sebebiyle sadece ülkemiz tarihi için değil dünya hukuk tarihi için de önemli bir metindir. Bizlerin Kanuni Esasi gibi eski anayasal belgelerimiz üzerine daha çok yoğunlaşması gerektiği kanaatindeyim. Çünkü bu tür eski metinler bugün yürürlükte olmasalar bile günümüzde yürürlükte olan hukukumuzun kaynağına ışık tutmakta ve toplumun ve buna bağlı olarak hukukun nasıl değiştiğini gözler önüne sermektedir. Daha da önemlisi, eski hukuki kurumların ne tür konulara çözüm ürettiği veya üretmediğini gözler önüne sererek günümüz yasa koyucusuna fikir vermektedir. Bu yüzden bu durumu bir nevi hukuk arkeolojisi olarak da tanımlayabiliriz.

KAYNAKÇA

Aldıkaçtı, Orhan, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1970.

Ceylan, Ayhan, Marmara Üniversitesi 100. Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu 22-24 Ekim 2008 Bildiriler, Marmara Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2009

Cin, Halil/ **Akyılmaz**, Gül, Türk Hukuk Tarihi, 8.Baskı, Sayram Yayınları, Konya, 2016.

Erdem, Tarhan, Anayasalar Ve Belgeler 1876-2012, 1.Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2012.

Gözler, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Esasları Ders Kitabı, 6.Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2015.

Gözler, Kemal, Elveda Anayasa: 16 Nisan 2017'de Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler, 3.Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2017.

Gözler, Kemal, Türk Anayasa Hukuku, 3.Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2019.

Gözübüyük, Şeref, Anayasa Hukuku, Turhan Kitabevi, 19.Baskı, Ankara, 2013.

Güneş, İhsan, Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci: 1. Ve 2. Meşrutiyet 1.Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.

Güngördü, Banuçiçek (2014), Meclis-i Umumi (Kanun-i Esasi Ve Uygulaması), Yüksek Lisans Tezi (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Kaboğlu, İbrahim, Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), Legal Yayınevi, 13.Baskı, İstanbul, 2018.

Okandan, Recai Galip, Amme Hukukumuzun Ana Hatları Birinci Kitap, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 1959.

Öztop, Fatih/**Karasu**, Demet, Ceraim-i Umumiye Cetvellerine Göre Kudüs Sancağında “Hırsızlık” Suçları Ve Failleri (R.1329 / 1913-1914), AMS, Cilt: 5, Sayı: 10, Temmuz 2017, s.115-131.

Soysal, Mümtaz, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, 11.Baskı, İstanbul, 1997.

Tanör, Bülent, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), Yapı Kredi Yayınları, 22.Baskı, İstanbul, 2012.

TDK, Türkçe Sözlük, 11.Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Teziç, Erdoğan, Anayasa Hukuku, 19.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2015.

Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938) Kanuni Esasi Ve Meşrutiyet Dönemi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2016.

Yılmaz, Faruk, Türk Anayasa Tarihi, İz Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, 2012.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/>

<https://www.luggat.com/>

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/>

<https://anayasa.tbmm.gov.tr/>

